

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕОРІЇ „ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕКРЕАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ” ДЛЯ „МАЛИХ” КУРОРТНИХ ЦЕНТРІВ УКРАЇНИ

Ключові слова: територіальна рекреаційна система, життєвий цикл, стадійність розвитку, моделі розвитку, курорт, Розлуч

Актуальність теми. Багатовимірність предмета дослідження рекреаційної географії зумовлює мультиплікативну сутність її теоретичного арсеналу. Сучасна теорія рекреаційної географії динамічно розвивається на стику з дозвіллезнавством, соціологією, геополітикою, економікою, екологією та філософією туризму. Найпродуктивніші теорії і концепції цих наук формують теоретичне ядро сучасної рекреалогії й рекреаційної географії. Вагоме місце серед цих теорій посідає модель життєвого циклу у розвитку рекреаційних систем [2, 11, 12]. Актуальність теоретико-рекреалогічних досліджень сфери курортного дозвілля важлива для з'ясування сучасних закономірностей її геопросторової організації та для розуміння впливу соціально-мотиваційних передумов і рушійних сил на розвиток світових курортів і туристичних центрів у нових глобалізаційних умовах ХХІ ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що дослідженню питань еволюції ТРС присвячено значну кількість наукових праць. Проблеми розробки теоретичних засад просторово-часової динаміки ТРС повсякчас перебували у дослідницькому полі рекреаційної географії. Чільну увагу приділяли аналізу структури й динаміки ТРС, процесам рекреаційного освоєння території, розробці теоретичних моделей геопросторової організації курортно-рекреаційних систем тощо [напр., 1, 2, 8, 9, 12 та ін.].

Теоретико-методологічною базою дослідження стали основні положення теорії суспільної географії, викладені у працях Е. Б. Алаєва, С. І. Іщука, Я. Б. Олійника, М. Д. Пістуна, А. В. Степаненка, О. Г. Топчієва, О. І. Шаблія та рекреаційної географії – М. В. Багрова, О. О. Бейдика, Ю. О. Веденіна, І. В. Зоріна, В. К. Кіптенко, Ф. Котлера, М. П. Крачила, О. О. Любіцевої, П. О. Масляка, Д. В. Ніколаєнка, В. С. Преображенського, І. В. Смаля, Н. М. Сажневої, І. Г. Смирнова, В. І. Стафійчука, І. Т. Твердохлебова, Т. І. Ткаченко, Дж. К. Холловея, І. М. Яковенко. Проте власне еволюційні аспекти розвитку локальних ТРС в межах окремих регіонів залишаються менш вивченими. Продуктивним у цьому плані може стати ширше застосування теорії життєвого циклу ТРС для дослідження вітчизняних курортів, вік функціонування яких сягає понад сотню років.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Саме тому, об'єктом даного дослідження обрано один з найстаріших курортів Українських Карпат – Розлуч, а предметом – ретроспективно-рекреаційний

аналіз стадійності його еволюції згідно з положеннями теорії життєвого циклу. Мета статті – актуалізувати наукові напрацювання у царині створення цілісної теорії рекреаційної географії, зокрема, викласти авторське бачення дослідницького потенціалу використання теорії життєвого циклу ТРС у рекреаційно-географічних студіях та аналізі соціально-економічних і глобалізаційних передумов сучасної територіальної організації рекреаційно-курортної сфери. Завдання дослідження – ілюстрація на прикладі конкретно взятого курорту дослідницьких можливостей застосування теорії життєвого циклу ТРС як одного з механізмів наукової формалізації географічної інформації з позицій сучасних теоретичних концепцій в рекреаційній географії.

Виклад основного матеріалу. Один з провідних сучасних розробників теорії рекреаційної географії проф. О. Бейдик, розвиваючи концепцію ТРС В.Преображенського, характеризує її так: “ТРС – це соціальна, керована (частково самокерована) геосистема, гетерогенна за складом (складається із взаємопов’язаних підсистем відпочивальників, природних і культурних комплексів, інженерних споруд, обслуговуючого персоналу, органу управління, що характеризується функціональною та територіальною цілісністю” [1, с. 35]. До основних функцій ТРС О. Бейдик залічив: економічну (просте і розширене відтворення трудових ресурсів); бюджетну (прибутково-видаткова стаття) та соціальну (задоволення індивідуальних і групових рекреаційних потреб).

Завдяки фундаментальним працям з методолого-теоретичних проблем, соціальної динаміки, ресурсного освоєння, функціональної та геопросторової структури рекреаційних систем В. Преображенського, Л. Мухіної, М. Мироненка, І. Твердохлебова, Е. Котлярова, П. Царфіс, І. Пірожніка, І. Зоріна, Н. Крачила, Н. Сажневої, О. Бейдика концепція ТРС є сьогодні одним з найґрунтовніше розроблених підходів у географічних дослідженнях туризму.

Концепція життєвого циклу (стадійності розвитку) вперше з’явилася у працях філософів та економістів ХІХ ст. Щодо туризму, то суть цієї концепції зводиться до констатації факту стадійності у розвитку туристичної індустрії і кожної ТРС зокрема.

У мезо- та локальному масштабі організації геопростору для пояснення особливостей розвитку туристичних центрів і рекреаційних районів західні вчені нині активно послуговуються популярною концепцією життєвого циклу ТРС Р. Бутлера [детальніше див. 11]. (У авторському викладі її названо концепцією еволюційних циклів туристичного ареалу). Однак поняття туристичний ареал є змістовно “розмитим”, характер його геопросторових меж, внутрішньої організації та зовнішньої взаємодії з іншими геосистемами (ареалами) чітко описує концепція територіальної рекреаційної системи В. Преображенського.

На наш погляд, існує безпосередня паралель між суспільно-географічною теорією життєвого циклу ТРС та маркетинговою концепцією життєвого циклу турпродукту; адже туристичний район, центр, ТРС є і

середовищем, і безпосередньо продуктом туристичного споживання. І чимало якісних характеристик цього продукту описують класичними законами маркетингу.

За Р. Бутлером, туристичний ареал (ТРС) у хронологічному розвитку проходить через шість стадій: народження (відкриття), просування на ринок, активного розвитку, зрілості, стагнації та окремих проявів економічного спаду, занепаду чи реорганізації. Стадійність розвитку притаманна, зокрема, й курортам. Теорія “життєвого циклу ТРС” ефективно й коректно з історико-географічної позиції диференціює процес еволюції того чи іншого курорту на окремі стадії із набором відмінних кількісних та якісних характеристик, що описують кожну з цих стадій [11].

Доцільність, ефективність і можливості застосування теорії “життєвого циклу ТРС” для ретроспективно-рекреаційного аналізу просторово-часових особливостей розвитку курортних центрів України дослідимо на прикладі карпатського курорту Розлуч.

Розлуч – типовий, репрезентативний для сегменту т. зв. “малих” курортів Українських Карпат ековідпочинково-водооздоровчий курорт, розташований серед мальовничих пралісових ландшафтів у Верхньопридністровських Бескидах за 120 км від м. Львова. Цей курорт, як більшість інших гірських курортів Львівщини, Закарпаття чи Івано-Франківщини, налічує вікову історію розвитку рекреації. Розлуч відомий джерелами мінеральних вод типу “нафтуся” та “содова”, сприятливими умовами для зимових видів спорту, давніми сакральними об’єктами і збереженими традиціями ведення бойківського господарства. М’який субальпійський клімат, захищеність села горами від холодних північно-східних вітрів сприяє комфортному відпочинку [3–6, 12, 14].

Свого часу Розлуч мав статус і модного модерного курорту, і депресивного села. Й лише тепер, буквально за останні роки поселення починає відновлювати колишню славу.

Село засноване 1511 року солтисом Борисом в лісі “Россен” (Руський Ліс) під г. Розлуч, на берегах потоку Росонь. Через вісім років польський король Сигізмунд I Старий затвердив привілей на заснування поселення. Його перші жителі, вірогідно, силоміць переселені-розлучені від родовичів, згідно з привілеєм на освоєння дрімучих гірських пралісів, звільнялися на 12 років від кріпосних повинностей та чиншів. З приєднанням у 1772 році Галичини до Австрійської монархії в селі з’явилися німецькі колонізатори. У середині XIX ст. тут мешкало 11 німецьких родин, підприємницька активність яких дала поштовх до приналежності у це глухе карпатське сільце наприкінці XIX ст. перших самодіяльних туристів і рекреантів-літників.

І стадія життєвого циклу. За теорією життєвого циклу ТРС, її “народження” відбувається тоді, коли в неї вперше прибуває невелика група мандрівників-першовідкривачів, тобто тих, які прагнуть уникнути стандартизованих маршрутів і центрів відпочинку та намагаються задовольнити свої рекреаційні потреби подалі від основних територіальних скупчень рекреантів. У цей період туризм ще не чинить помітного впливу на

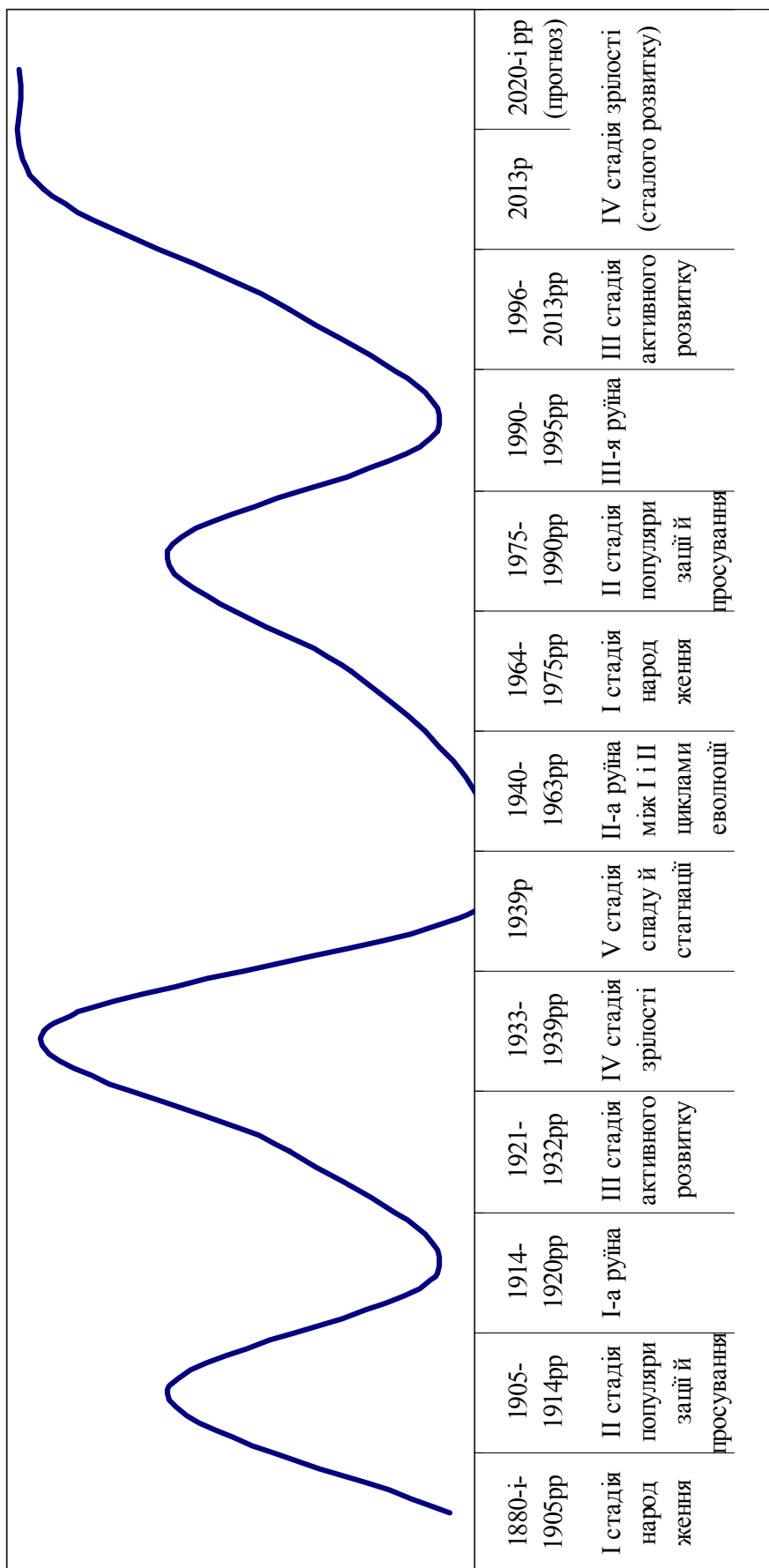

Рис. 1 – Стадії життєвого циклу Розлуцької ТРС (історико-географічна періодизація розвитку згідно з теорією життєвого циклу ТРС).

місцевість, не змінює її ландшафтних рис і традиційного укладу життєдіяльності місцевих мешканців.

Стадію “народження” Розлуча як рекреаційної дестинації коректно умістити в хронологічні рамки останньої третини XIX – початку XX ст. Саме в цей період Розлуч відвідують перші мандрівники, а інформація про його природно-рекреаційні принади та лікувальні води епізодично з’являється в регіональній пресі.

1905 року через Розлуч пролягла залізниця “Львів – Сянки”, пройшли перші пасажирські поїзди і ними цільово прибули перші групи зацікавлених рекреантів із міст Галичини [15]. Таким чином, 1905 рік – це відправна дата набуття Розлучем офіційного статусу літниськово-рекреаційної місцевості в Бескидах, а отже – дата переходу у якісно нову стадію еволюції локальної ТРС.

II стадія життєвого циклу. Другу фазу життєвого циклу економічних організацій і процесів та суспільно-господарських систем в сучасній економічній науці прийнято називати фазою “стартового зростання” чи “просування на ринок”. Цю термінологію коректно вживати і при рекреаційно-географічному аналізі еволюції ТРС.

Типові ознаки другої стадії життєвого циклу ТРС можемо сформулювати наступним чином: на стадії популяризації і просування локальної ТРС на регіональний ринок місцеве населення нової і ще доволі маловідомої туристичної місцевості самостійно починає приваблювати рекреантів. Утім, обсяги туристів зростають ще доволі повільно, тому що в потенційних відвідувачів бракує інформації про рекреаційний потенціал цієї місцевості. Отож, на цій стадії для подолання інертності кола потенційних відвідувачів місцева громада розпочинає активну кампанію з формування принадного іміджу своєї місцевості та з просування місцевого турпродукту за допомогою реклами, паблік-релейшнз і пабліситі на зовнішні ринки. Це веде до зростання інтересу в суспільстві до цієї ТРС.

Зростання кількості туристів стимулює підприємців і місцеву владу розвивати інфраструктуру в межах даного ареалу. На цій стадії пропозиції турпродукту зосереджені в руках кількох місцевих рекреаційних закладів, що посідають монопольне становище в даній ТРС і є її сервісним осердям.

Хронологічно стадію популяризації й просування Розлуча як курорту слід датувати 1905–1914/8 роками (австро-угорський етап розвитку припинився у серпні 1914 р., коли в ході воєнних кампаній першої світової війни терен опинився в горнілі протистояння російської та австрійської армій, і закінчився з розпадом Австро-Угорської імперії в жовтні 1918 р.). Однак, применшувати значення цієї стадії для всієї подальшої долі Розлучської ТРС не варто. Адже менше ніж за десятиліття зусиллями місцевих підприємців та адміністрації Розлуч не лише обійняв нішу провідного літниськово-водооздоровчого центру у Верхньодністровських Бескидах, а й сформував свою рекреаційну спеціалізацію – незмінну до сьогодні.

Усього за десятиліття (1905–1914) у до того глухому карпатському сільці постали кілька спеціально збудованих гостьових вілл для літників, естетично упорядковано джерела мінеральних вод, обладнано річковий пляж, прокладено прогулянкові стежини в навколишні гори. Місцеве населення відкрило для себе нову статтю поповнення сімейного бюджету – оренду окремих кімнат у власних хатах для біднішої верстви літників з числа українських міщан Львова, Перемишля, Ярослава, Луцька, Тернополя, Самбора, Городка та інших містечок австрійської Галичини й російської Волині. За статистикою, влітку 1912 р. тут поправляло здоров'я 100 курортників [16], ще понад тисячу прибулих потягами гостей (здебільшого, туристично активної учнівської і студентської молоді) Розлуч приймав за час уїк-ендових виїздів у довколишні гори.

1913 р. неподалік Розлуча у с. Сянки було відкрито першу лежачарську (комбіновану гірськолижно-бігову) трасу України “Сянки – Пікуй”.

І руїна. Буремні події 1914–1920 років – кривава коловерт першої світової, польсько-української, польсько-чехословацької та польсько-російської воєн – це фаза воєнного лихоліття, упродовж якого нівелювалася більшість попередніх досягнень Розлуча як рекреаційно-туристичного центру. Однак не всі. Сформований у попереднє десятиріччя курортний імідж Розлуча закріпився у свідомості пересічного галичанина, краса карпатського ландшафту у поєднанні з цілющими властивостями двох типів мінеральних вод вабили сюди бувалих туристів, солідних потенційних інвесторів та спритних ділків, які кинулися у село скуповувати землю й занедбану нерухомість, щойно згасло відлуння чергової війни. Тому не коректно вести мову про те, що післявоєнний Розлуч як курорт “стартував з нуля”, на нашу думку, лихоліття 1914–1920 років слід розглядати як щабель різкого переходу від перед- до післявоєнної стадії розвитку локальної ТРС у докорінно нових геополітичних та соціально-економічних умовах.

III стадія життєвого циклу. Згідно з теорією життєвого циклу наступну стадію еволюції коректно означити як “стадію активного розвитку ТРС”.

Іманентні ознаки третьої стадії життєвого циклу ТРС теоретично можемо сформулювати наступним чином: ТРС стає модною, інформація про неї поширюється серед пересічної маси споживачів. Природні прагнення побувати десь у новій місцевості, де ще не бував, у поєднанні з рекламою породжують щораз більш пікові напливи туристів. ТРС повністю модернізується відповідно до запитів відвідувачів та наявного рекреаційно-ресурсного потенціалу. Контроль за функціонуванням і розвитком ТРС переходить з рук місцевої адміністрації в руки зовнішніх компаній, інвесторів, тих, хто реально контролює обсяг туристичного потоку, баланс попиту і пропозиції, диктує цінову політику.

Щодо Розлучської ТРС, хронологічно дану стадію еволюції слід датувати 1921–1932 роками; у контексті історії краю, згідно з традиційною історико-географічною періодизацією це – період відродження курорту в

умовах активної соціально-економічної відбудови молодій польській державі та поживавлення масового внутрішнього туризму.

З огляду на наявний рекреаційний потенціал, село Розлуч з 1924 року сповна відчувало заходи нової державної політики колонізації “східних земель”, цькування місцевих українських кооперативно-господарських та освітніх ініціатив (у селі закрито українську читальню “Просвіти”), кращі угоддя на пільгових умовах виділялися полякам на постійне оселення та під рекреаційну забудову з метою чимшвидшого відновлення функціонування курорту. Ініціатива розвитку ТРС перейшла від єврейських ділків до нової діяльної польської адміністрації.

За Другої Речі Посполитої Розлуч розвився найдинамічніше, порівняно з попереднім і подальшими періодами. Стрімко зріс його престиж як клімато- й водооздоровче-санаторного центру, який тогочасні галицькі лікарі рекомендували при захворюваннях шлунка, дихальних шляхів, кишківника. Ще стрімкіше зростала популярність Розлуча як гірськолижного, активно-туристичного й попросту недорогого відпочинкового осередку у Карпатах.

При сільській гміні працювала спеціальна відпочинкова комісія, яка займалася проблемами приїжджих та реалізувала стратегію комплексної розбудови курортної інфраструктури. Залучалися зовнішні інвестори, на курорті відкривалися оздоровчі пансіонати нового типу та гостьові вілли поліпшеного комфорту. Розроблено й започатковано реалізацію генерального плану розвитку курорту Розлуч. У ході його реалізації оптимізовано транспортне сполучення з основними центрами генерування туристичних потоків, проведено рекламну кампанію на шпальтах регіональної періодики, здійснено комплекс заходів з рекреаційного благоустрою території, відновлено низку малих архітектурних форм для зручності відпочивальників (лавочки, альтанки, дерев'яні сходини з поручнями і т. і.). Для забезпечення належного зв'язку та порядку відкрито поштове відділення і пост поліції.

Певний зиск з реалізації продуктів підсобних господарств єврейським крамарям-перекупникам та безпосередньо курортникам мали прості українські селяни, що допомагало боротися із нестатками, хворобами й високою дитячою смертністю та почасти давало стартовий капітал для поліпшення ведення приватного господарства, освіти дітей тощо. 1926 року Андрій Рівняк за підтримки Союзу українських кооператорів Львова організував з місцевих селянських господарств сільськогосподарський кооператив “Селянська любов”, що реалізував широкий асортимент продовольчої продукції приїжджим туристам. А тісне спілкування з міською курортною публікою, серед якої чималий відсоток складала українська інтелігенція та патріотично налаштована молодь, вело до зростання культурно-освітнього рівня населення села.

Чисельність зареєстрованих курортників у Розлучській ТРС стабільно з року в рік зростала, сягаючи наприкінці 20-х рр. понад 1,0–1,5 тис. осіб [17]. Окремі автори польських туристичних путівників згадують про на порядок

вищі стихійні напливи в окремі роки самодіяльних туристів, а середньобогаторічний тренд їхнього зростання відповідає майже правильній арифметичній прогресії.

Фінал III стадії життєвого циклу Розлуцької ТРС зумовлений відчутним спадом суспільного інтересу до туризму загалом в умовах Світової економічної кризи, погіршення матеріального становища населення Галичини, поширення безробіття, мілітаризації й загострення репресивно-поліцейського тиску польської влади на усі сфери життя української громади краю (його кульмінацією стала сумнозвісна пацифікація українського населення Галичини 1930 року силами регулярної армії і поліції)¹⁶.

IV стадія життєвого циклу. Згідно з теорією життєвого циклу наступну стадію еволюції слід означити як “стадію зрілості ТРС”. Іманентні ознаки четвертої стадії життєвого циклу ТРС теоретично можемо сформулювати наступним чином. Сповільнюються темпи приросту прибуттів гостей, хоча загальна кількість відвідувачів ТРС ще зберігає тенденцію до незначного зростання. Це перший індикатор переходу ТРС у стадію зрілості. Курорт переростає у широковідомий центр туризму зі сформованою клієнтурою і стандартизованим набором туристичних послуг. Обсяги відвідувачів і прибуток від рекреаційної діяльності набувають певної інерції за рахунок заходів, реалізованих на попередніх етапах. Рекреаційне навантаження на територію сягає гранично допустимого максимуму. Утримувати “планку” кількості відвідувачів з кожним роком стає дедалі важче, на ринку постійно з’являється багато новинок-конкурентів, які активно відбивають традиційних для цієї ТРС клієнтів. Для утримування ТРС на стадії зрілості її адміністрація та зацікавлені підприємці змушені субсидіювати високі обсяги витрат на імідж-рекламу, запроваджувати вищу стандартизацію сервісу, вступати у фінансово затратне змагання (іміджеву й цінову війну) з конкурентними центрами.

Проілюструємо ці теоретичні ознаки на прикладі Розлуча. Розлуцька ТРС вступила у стадію “зрілості” після завершення Світової економічної кризи 1929–1932 рр. (одним з проявів якої було різке скорочення обсягу відпочивальників у названі роки). Хронологічно старт нової стадії еволюції досліджуваної ТРС ми схильні “прив’язати” до 13 липня 1933 року, коли через станцію Розлуч відновлено рух спеціальних пасажирських поїздів “Львів–Сянки” для забезпечення належного доїзду в рекреаційні місцевості Бескидів відпочивальників зі Львова, Луцька, Ярослава, Перемишля та Варшави. Отож, дану стадію еволюції Розлуцької ТРС датуємо 1933–1939 роками.

Кращі земельні ділянки Розлуча у цей період цільово надавався під забудову пансіонатами та туристичними базами. Староста Йоган Вагнер

---

¹⁶ З огляду на те, що до 40% відвідувачів Розлуча складали українці, адміністрація курорту незабаром вимушено дозволила відновити у 1931 р. народну читальню “Просвіти”, а також дала дозвіл на будівництво турбази для членів українського спортивно-протипожежного товариства “Луг”.

активізував роботу Розлуцької курортної комісії, а в 1937 році зініціював розробку нового генерального плану забудови села як суто курортної місцевості.

Згідно з офіційною статистикою, 1937 р. у Розлучі функціонувало 14 пансіонатів на 400 осіб, 25 вілл і 20 селянських будинків з гостьовими покоюми, гірська лежачарська база на 200 місць та літній табір для юнацтва на 100 місць. У розпал зимового сезону курорт одноразово приймав до 2,5 тис. рекреантів, а сумарно за рік – до 30 тис. осіб. Ще до 1,5 тис. туристів одноразово могли розмістити лежачарські притулки, пансіонати й приватний сектор сусіднього села Сянки.

Упродовж бальнеооздоровчого літнього сезону хворих обслуговувало три лікарі, працювала аптека. До послуг відпочивальників були три ресторани, шість споживчих магазинів, два кіоски з продажу свіжих молока, сиру, яєць, м'яса, домашніх ковбас й городини, морозива, солодоців, солодких газованих напоїв та пива. У Розлучі функціонував найуспішніший у повіті український сільсько-господарський кооператив “Прикарпаття”, 1936 року його дохід становив 2348 злотих. Гастрономічний сервіс в будь-який день високого сезону забезпечував продуктами харчуванням 3–5 тис. гостей.

Подальша інтенсивна розбудова й урізноманітнення курортної інфраструктури призвела до появи упорядкованих лижних і санних трас та трампліну, трьох тенісних кортів, гімнастичного й футбольного полів.

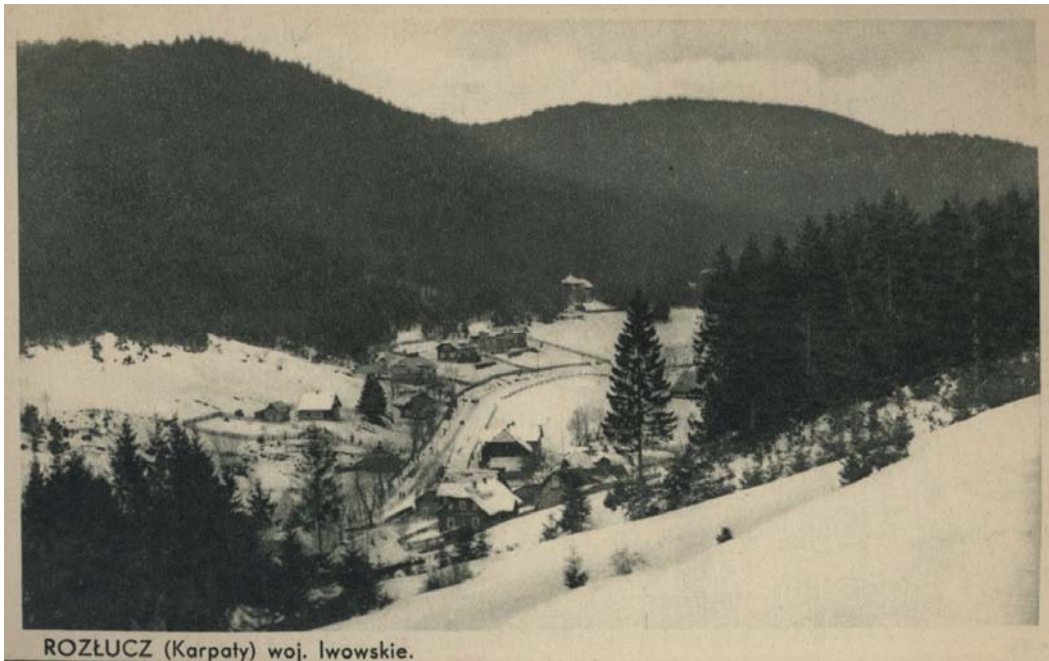
Стараннями активістів Дрогобицького відділення Польського Татранського товариства у 1928–1933 рр. були відкриті туристичні притулки в Розлучі й сусідніх селах Гусине та Сянках. У 1932 році в Турці було організовано філію Дрогобицького ПТТ.

15 січня 1933 року поряд із Розлучем відкрито природний 50-ти метровий трамплін на горі Кичерка, який на той час вважався другим за величиною в Європі. Ця подія прикула увагу громадськості й породила “бум” популярності гірськолижного туризму у Бескидах як серед галичан, подолян і волинян, так і, головним чином, серед “просунутої” молоді великих індустріальних міст Польської Республіки (Варшави, Познаня, Лодзя, Вільно й ін.).

У 1937 р. у Розлучі відкрито модерний плавальний басейн з мінеральною водою (рис. 2) площею 3000 м² – другий за величиною в Галичині після Трускавецького басейну.

З метою поліпшення анімаційно-дозвіллевої складової перебування на курорті стараннями Розлуцької відпочинкової комісії 1937 року відкрито модернові дансинги – майданчики для танців на “Лісничівці” та “Малярманівці”, а також запроваджено оркестрові виступи просто неба для потіхи курортної публіки. З цією ж метою відкрито бібліотеку та читальню свіжої періодики.

Для респектабельної верстви відпочивальників Розлуцька ТРС на піку своєї популярності у 30-ті рр. ХХ ст. пропонувала: тенісні корти, санні і лижні траси, організоване полювання на диких звірів, екскурсії на оглядові

*Рис. 2 – Модерна рекреаційна інфраструктура курорту Розлуч міжвоєнної епохи: **вгорі** – трамплін, гірськолижні траси та турбази для рекреації у зимовий сезон, **внизу** – найбільший у Карпатах плавальний басейн з мінеральною водою, терасами, кабінками для переодягання та озелененим схилом для пікніків і прийому сонячних ванн задля комфортної рекреації у літній сезон.*

майданчики на вершинах Розлуцького хребта, до витоку р. Дрістер, екотури карпатськими вузькоколійками, автобусні тури найекзотичнішими для польської публіки етнографічними селами Бойківщини, сходження на гори Пікуй та Галич, трансфери на трампліни і лижні траси Сянок і Славського, транскордонні тури у Чехословацьку Республіку до закарпатських замків, мальовничих гірських екосистем і колоритних поселень закарпатських українців тощо.

У 1937 р. через курорт проліг наймасовіший лежачарський шлях Східних Карпат, що охопив кільцем найатракційніші хребти і лижні арени Бескидів: “Сянки – Пікуй – Климець – Славське – Чорна – Ріпа – Мальмансталь – Розлуч – Турка – Сянки”.

На літні сезони 1938 і 1939 рр. припав “бум” популярності новомодного кемпінгового туризму у спеціальних відчепних вагонах-кемпінгах. Тисячі аматорів туризму прагнули провести літо у кемпінгах на колесах, які пересувалися від однієї рекреаційної місцевості до іншої та передбачали тривалі (на 3–10 діб) зупинки в Ясениці Замковій, Розлучі, Соколіках, Сянках, під час яких організовувалися радіальні виїзди в гори, екскурсії до бойківських старожитностей і мальовничих природних атракцій, були передбачені умови для відпочинку на облаштованих річкових пляжах та оздоровлення розлучькими мінеральними водами.

V стадія життєвого циклу. Згідно з теорією життєвого циклу подальшу стадію еволюції слід означити як “стадію економічного спаду та стагнації ТРС”. Іманентні ознаки п’ятої стадії життєвого циклу: ТРС різко (в силу руйнівної дії тих чи інших форс-мажорних обставин) чи поступово починає втрачати інтерес для масового споживача (зокрема, молоді) і солідних інвесторів; з’являється потреба у щорічному збільшенні обсягу капіталовкладень у маркетингове просування та рекламу місцевого турпродукту й споживчого іміджу цієї ТРС на зовнішніх споживацьких ринках. Ознаками спаду стають виснаження окремих рекреаційних ресурсів через постійні наднормові навантаження в колишні періоди пікового напливу рекреантів, а також процеси закриття, банкрутства чи зміни роду діяльності окремих підприємств малого бізнесу, виникнення й розвиток яких пов’язані з донедавна високими напливами туристів у цю ТРС.

На практиці перехід від стадії стабільного процвітання до стадії занепаду і стагнації для Розлуча, як і всіх інших курортів західного регіону України, відбувся дуже різко через анексію цього регіону СРСР.

Встановлення радянської влади восени 1939 року започаткувало докорінні зміни. НКВДистська диктатура й вояцьке свавілля, спроби силоміць організувати колгосп, репресії проти заможнішого прошарку селян-активістів українського кооперативного руху та духовенства, виселення родин давніх німецьких колоністів до Німеччини – це лише перші кроки новоприбулої влади. З села утекли всі власники санаторно-курортних і відпочинкових закладів, а самі заклади було спершу розграбовано та поплундровано під час постою частин радянської армії, відтак націоналізовано та передано для користування військової й цивільної радянської бюрократії.

Фаза фізичного знищення інфраструктури та повного занепаду курорту продовжилася і після того, як 25 червня 1941 року терен окуповано гітлерівцями, і після того, як у село повернулася радянська влада, а всі кращі приміщення колишніх санаторіїв і пансіонатів зайняли спецпідрозділи армії і НКВД, що до 1950-их рр. проводили бойові й каральні операції проти підрозділів УПА та селян.

Так, наприклад, із протоколу засідання Дрогобицького облвиконкому від 21 червня 1946 року дізнаємося, що слухалося питання антидержавної дії Самбірського КЕЧ при експлуатації курортних будинків села Розлуч. 26 з них корисною площею 7976 м² знищено, державі завдано збитків на 1491,7 тис. крб. По суті, варварським нищенням усієї рекреаційної інфраструктури завершився перший повний життєвий цикл існування Розлуцької ТРС.

Другий цикл становлення й розвитку Розлуча як курортного центру і ядра локальної територіальної рекреаційної системи, на нашу думку, коректно почати відраховувати з 1964 року. Саме цього року в знелюднілому селі з дотаційним відділенням радгоспу “Комсомолец” відкрито першу двокорпусну базу відпочинку “Карпати” на 150 відпочиваючих. (За десятиліття до цього, у 1954 році врешті-решт завершено роботи з відбудови залізничного полотна та відновлено залізничне сполучення села із Туркою і Львовом).

Стадія повторного “народження” ТРС хронологічно охоплює період 1964–1974 рр. У цей період організований профспілковий туризм лише набирал обертів і не чинив помітного впливу на традиційний повоєнно-бідарський уклад життєдіяльності місцевих мешканців.

У лютому 1965 р. відбудовано 50-метровий лижний трамплін, але використовувався він мало через спорадичність приїздів у Розлуч груп рекреантів. Лише з 1974 року паспорти почали видавати українським колгоспникам, і мешканці переважно аграрних областей заходу України формально отримали право на організований відпочинок та оздоровчі поїздки “на води”.

У 1975–1990 роки менш виразно, ніж у довоєнну епоху, проявляються ознаки другої стадії життєвого циклу Розлуцької ТРС. Причини відмови від повноцінного відродження Розлуча як профільного бальнеологічного курорту в соціалістичну епоху, імовірно, криються у тому, що радянське рекреаційно-туристичне освоєння Українських Карпат відбувалося, як і наприкінці ХІХ ст., уздовж основних транспортних артерій. Відтак, Розлуч опинився у т. зв. рекреаційному “затінку” планово розбудованих у радянський період сусідніх курортних ареалів Сколівщини, Свалявщини та Яремчанщини.

Нагадаємо типові ознаки другої стадії життєвого циклу ТРС: місцеве населення ще доволі маловідомої туристичної місцевості самостійно починає приваблювати рекреантів. Утім, обсяги туристів зростають доволі повільно, тому що в потенційних відвідувачів бракує інформації про рекреаційний потенціал цієї місцевості. Ці теоретичні викладки справедливі для Розлуча “епохи застою”. Упродовж 70–80-их рр. ХХ ст. за кошти зацікавлених промислових підприємств Львова і області у селі відбувається порівняно незначне будівництво й організація будинків відпочинку; 1976 року відкрито міжколгоспний піонерський табір; 1986 року збудовано лижні підйомники протяжністю 600 і 400 м.

До 1990 року курортну інфраструктуру Розлуча репрезентували два підйомники, ресторан і їдальня для туристів, 11 низькокатегорійних баз

відпочинку із сумарною рекреаційною місткістю до 1,5 тис. осіб. Найбільші з них: ЛОК “Джерела Карпат”, бази “Полярон”, “Термоприлад”, “Іскра”, “Колос” та “Карпати”. Майже всі вони збанкрутували й закрилися невдовзі після розвалу промислових підприємств та різкого зниження обсягу туристів.

Після проголошення незалежності України в умовах запровадження нової системи економічних відносин Розлуцька ТРС опинилася в ще більш контрастному рекреаційному “затінку” й інформаційно-туристичному “забутті” – і так нечисленні потоки рекреантів зі Львова, міст Львівщини, Києва й індустріальних центрів сходу країни у 90-і рр., здебільшого, попросту оминали її, прямуючи у Карпати на відпочинок у Яремче, Ворохту, Славське, Косів чи Сваляву. Таким чином, можемо констатувати, що період 1991–1996 рр. став для курортної інфраструктури Розлуча фазою чергової (третьої) руїни.

III стадія життєвого циклу – “стадія активного розвитку ТРС” – розпочалася наприкінці 90-их років минулого століття і триває до сьогодні. Її початок ми пов’язуємо із відродженням окремими селянами садиб сільського зеленого туризму та започаткуванням реалізації зовнішніми інвесторами бізнес-проектів із будівництва сучасних готельно-курортних комплексів.

Теоретичні ознаки сучасної третьої стадії життєвого циклу ТРС сформульовані нами вище.

Констатуємо: Розлуцька ТРС поступово стає модною, інформація про неї поширюється серед пересічної маси споживачів, із зими 1999/2000 року має місце тенденція стабільного зростання сумарного обсягу рекреантів. Буквально за останні роки ТРС модернізується відповідно до запитів відвідувачів. Контроль за функціонуванням і розвитком готельно-курортних комплексів Розлуцької ТРС перейшов із рук місцевих підприємців до зовнішніх інвесторів, які диктують нову цінову політику і в такий спосіб регулюють баланс попиту і пропозиції комфортного оздоровлення й відпочинку на курорті.

Висновки. Отже, дослідницький потенціал застосування теорії життєвого циклу ТРС, на наше переконання, є доволі продуктивним у рекреаційно-географічних студіях та аналізі соціально-економічних передумов сучасної територіальної організації рекреаційно-курортної сфери. Адже саме через призму життєвого циклу розгляд ключових понять часової динаміки групи “малих” курортних центрів України отримує найбільш повне змістовне обґрунтування.

У процесі свого еволюційного поступу локальна Розлуцька ТРС, згідно з теорією життєвого циклу, за останні 108 років двічі пройшла через повний цикл розвитку, знаходячись то на піку популярності, то на стадії стагнації і занепаду. Проаналізована циклічність просторово-часової динаміки територіальної рекреаційної системи цього типового курорту Українських Карпат формує коректне наукове підґрунтя, визначає тренди та інструментарій для прогнозно-географічного моделювання потенціалу й

векторів її подальшої розбудови на засадах екозорієнтованого сталого розвитку.

Список літератури

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О.О. Бейдик. – К. : ВПЦ “Київ. ун-т”, 2001. – 395 с.
2. Веденин Ю. А. Динамика территориальных рекреационных систем/ Ю.А. Веденин. – М. : Наука, 1982. – 190 с.
3. Гайда Ю. Розлуч – туристичні ворота Турківщини / Ю. Гайда, Б. Москаль. – Ужгород : Патент, 2005. – 144 с.
3. Гайда Ю. Турківщина : історія населених пунктів / Ю. Гайда, В. Шуптар. – Ужгород : Патент, 2002. – 604 с.
3. Гетьман В. І. Стан і перспективи розвитку бальнеологічних курортів Українських Карпат / В.І. Гетьман // Регіональна економіка. – 2001. – № 3. – С. 152-160.
4. Збереження і сталий розвиток Карпат: Навч. посібник зі сталого туризму / Зінько Ю., Рутинський М., Кудла Н. та ін. ; за ред. М. Катсакіорі, М. Алемпакі, П. Джеракіс. – К., 2008. – 60 с.
5. Мальська М. П. Туризм у міжнародному і національному вимірах. Історія і сучасність : Монографія / Мальська М. П., Рутинський М. Й., Паньків Н. М. – Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 268 с.
6. Мироненко Н. С. Рекреационная география : Учеб. пособие / Н.С. Мироненко, И.Т. Твердохлебов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 207 с.
7. Нудельман М. С. Формирование и развитие территориального рекреационного комплекса / Нудельман М. С., Жук П. В., Кузык С. П. // Украинские Карпаты. Экономика ; за ред. М. Долишнього. – К.: Наукова думка, 1988. – С.155-163.
8. Путеводитель по Галиции и ея курортам. – К., 1913. – 88 с.
9. Рутинський М. Й. Концепція “життєвого циклу” територіальної рекреаційної системи у сучасному теоретичному арсеналі рекреаційної географії / М.Й. Рутинський // Вісник Львівського ун-ту. Серія географічна. – 2010. – Вип. 38. – С. 310-317.
10. Рутинський М. Й. Туристичний комплекс Карпатського регіону України : Монографія / М.Й. Рутинський, О.В. Стецюк . – Чернівці : Книги – XXI, 2008. – 440 с.
11. Теория рекреологии и рекреационной географии / Под ред. В. С. Преображенского, И. В. Зорина. – М. : Наука, 1992. – 280 с.
12. Торохтин М. Здравниці Карпат : Путеводитель-справочник / М. Торохтин, В. Денисюк. – Ужгород : Карпати, 1975. – 96 с.
13. Kajentanowicz Z. Zarys monograficzny powiatu Turczańskiego. – Lwów, 1938. –153 s.
14. Orłowicz M., Praschil K. Przewodnik po zdrojowiskach, letniskach i stacyach turystycznych Galicyi. – Lwów: Grafil, 1916. – 310 s.
15. Pulnarowich W. U źródeł Sanu, Stryja i Dniestru. – Turka, 1929.– 84 s.

Рутинський М.Й. Застосування теорії „життєвого циклу територіальної рекреаційної системи” для „малих” курортних центрів України.

Охарактеризовано можливості і перспективи використання теорії життєвого циклу в рекреаційно-географічних дослідженнях. З позиції цієї теорії проаналізовано стадійність процесу еволюції Розлучської територіальної рекреаційної системи. Визначено специфічні риси розвитку карпатського курорту Розлуч. З’ясовано характерні особливості рекреаційного освоєння в різні історико-географічні періоди еволюції ТРС цього курорту.

Ключові слова: територіальна рекреаційна система, життєвий цикл, стадійність розвитку, моделі розвитку, курорт, Розлуч.

Рутинский М.И. Применение теории "жизненного цикла территориальной рекреационной системы" для "малых" курортных центров Украины.

Охарактеризованы возможности и перспективы использования теории жизненного цикла рекреационно-географических исследований. С позиции этой теории проанализированы стадийность процесса эволюции Розлучской территориальной рекреационной системы. Определены специфические черты развития карпатского курорта Розлуч. Выявлены характерные особенности рекреационного освоения в различные историко-географические периоды эволюции ТРС этого курорта.

Ключевые слова: территориальная рекреационная система, жизненный цикл, стадийность развития, модели развития, курорт, Розлуч.

Rutyns'kyi M. Application of the theory of “Life Cycle of Territorial Recreational System” for “small” resorts in Ukraine.

The possibilities and prospects of the theory of Life Cycle in recreational and geographical studies are characterized. From the standpoint of the theory of evolution is analyzed stagewise process Rozluch territorial recreation system. The specific features of the Rozluch carpathian resort determined. It is shown the characteristics of recreational development in different historical periods and geographical evolution TRS this resort.

Keywords: territorial recreation system, life cycle, development stagewise, development models, resort, Rozluch.

Надійшла до редколегії 21.02.2013